

RÉGI LEVELEK.*

(Negyedik és befejező közlemény.)

RÓMÁBAN jártunk és nem láttunk pápát. Kazinczy leveleivel és levelezésével foglalkozunk s a legkiválóbb egyéniségről, melylyel e levelekben talál-

* *Kazinczy Ferenc utazásai.* Új lenyomás Pest, kiadja Ráth Mór. 1872.

Kazinczy Ferenc és Guzmics Izidor közti levelezés 1822-től 1831-ig. A pannonhalmi könyvtár kéziratgyűjteményében levő eredeti levelek után közli Gulyás Elek, a sz.-Ben.-rend tagja. Második kiadás. Pest, 1873. Aigner Lajos.

kozunk, magáról *Kazinczyról* még alig szólottunk.

De a nagy képtárakban a ki mai nap megfordul, átengedi magát azon emócióknak, melyeket a világhírű remekműveklátása költ; de írni róluk kevésbé hajlandó. Ha tollat ragad, szívesebben elidőz egy-egy hírben másodrangu mester munkáján; egy-egy rejtettebb fülkében feledt képen; egy-egy érdekes koncepción, melynél a kivitel nem áll arányban az eszmével, melyet a műtörténelem meg nem jegyzett s a nagy tömeg észrevétlen mellőz.

A régi levelek íróival is így járunk. A kiknek neveit és tetteit a történet, irodalom, művészet megörökitette, itt nem kötnek le oly érdekekkel, mint ama homályban feledt alakok, melyeknek körvonalai csak ily levelekben lesznek világosak és kidomborodók.

Mégis, ha a hely szüke s az olvasónak máris túlhosszan igénybe vett türelme engedné, mennyi eredeti, érdekes vonást jegyezhetnénk ide irodalomtörténetünk e nagy alakjáról, *Kazinczyról*. Ismerjük munkáit; bírálták, ismertették és dicsőítették személyét; mégis e levelekből mennyi új szempont tárul elénk lényének, jellemének s életének megismerésére.

S itt mindenekelőtt a *Guzmics*sal folytatott levelezést kell kiemelnünk. *Kazinczy* életének kilenc végesztendeje áll itt előttünk a legkerekébb összefüggésben, szerves egymásutánban. Mint a közlött levelekből kivehetni véljük, — pedig meg lehetős gondosan olvastuk át, — nincs bennük hézag, ki van adva mind; s e tekintetben irodalmunk igen jelentékenyen le van kötelezve a panonhalmai szerzet hazafias szivességének és *Gulyás Benedek* ur, e szerzet tagja ügybuzgó fáradozásainak. Mégis sajnálkozással kell fölemlitenünk azon, hazai könyvkiadó jártasságunkat fölötte jellemző tény, hogy a könyv nem tartalmaz egykét bevezető lapot, melyen e levelek külső története, néhány adat a kéziratokról, őriztetésük helyéről stb. foglaltatnék, mihez ha még néhány felvilágosító jegyzet, néhány adalék járul vala *Guzmics*

Izidornak Kazinczy Ferenchez, ennek a rendhez való viszonyáról, adalékok, melyek e levelekben nem foglaltanak s a melyek tradícióképen akár a sz. Benedek-rendi atyák között, akár régibb irodalmi viszonyaink más ismerősei közt őriztetnek: akkor a nagyérdekű kötet egyszersmind befejezett könyv. De nálunk az ilyenekre nem szokás ügyelni, még második kiadásnál sem, mint a milyen az előttünk fekvő. Németországban nem is képzelhetni, hogy hasontartalmu kiadvány a megrótt hiányokkal a könyvpiacra bocsáttatnék.

Pedig a Kazinczy *Utazásai* még sokkal inkább osztoznak e hibákban.

Egy 1839-ben Bajza és Toldy által sajtó alá rendezett kiadvány változatlan lenyomása az. Nem tudjuk, vajjon Bajza és Toldy kinyomathatták-e mind azt az anyagot, mely akkor rendelkezésükre állott. De ha ki is adhatták mind, akkor midőn 33 év múlva új kiadás rendezetik, tekintettel kell vala lenni azon nagyszámu levélre s egyéb kéziratra, melyet irodalombuváraink buzgalma azóta Kazinczytól napfényre hozott s a mely nem egy irányban kiegészíteni hivatott a régi közlemények hézagosságát. A helyett tovább járja a régi slendrián.

Különben az *Utazások* (Gömör és Nógrád; Pannonhalmi Utazás; Erdélyi Levelek) benső értékre nézve távolról sem hasonlíthatók össze a Guzmicscsal váltott levelekkel. Még a híres erdélyi utazás levelei sem, melyek telve vannak ugyan adatokkal, nagybecsű statisztikai, társadalmi és igen kezdetleges historiai adalékokkal, de magára Kazinczyra, az irodalmi viszonyokra, a korra még sem vetik azt a jellemzetes világosságot, mint amazok. Styl, szellemesség, őszinteség, s azért megbízhatóság tekintetében a Guzmicscsal való levelezés talán a legkiválóbb, mit irodalmunk e genre-ben felmutathat. Az *Erdélyi utazás* leveleiben mindhármát középszerűnek találtuk.

Kazinczyt főntebb művésztermészet-neveztük. A levelek indokolják nézetünket. Poétai kedély, impresszionábilis, me-

leg; hajlandó azon tárgy- és alaktalan szétfolyó szentimentalizmusra, mely a kor légkörében feküdt. De Pyrker hallva Kazinczy rögtön találó ítéletét egy keresztelő Jánost ábrázoló szoborról, felkiált vala: *a művészi szemek!* (Széphalom 1830 március 15-kén.) Nem tudom, vajjon az érsek-patriárkha mondott-e életében még sok ehhez fogható lakonikus rövidségű és mégis egy egész lélektani értekezéssel felérő jellemzést. Ennél találóbbat ugyancsak nem mondhatott volna!

Mert a költői kedély s a művészi szemek, ezek a Kazinczy lényének fővonásai, hogy úgy szóljunk, predomináns organumai. És ha egy merész hipotézist kockáztathatnánk, azt mondanók: a művészi szemek inkább, mint a kedély.

És ha van némi hasonlatosság Göthe és Kazinczy között, — pedig mindössze is nincs sok a nagy magyar litterátor s a világra szóló lángész között, — éppen e művészi szemekben rejlik a hasonlatosság.

Éles, tiszta tekintettel csakhamar felismerik a szépet; és minél tisztábban jelenkezik a szép, annál hamarább. Mindkettő azért olyan nagy görög. Persze Göthe egy *Iphigenia auf Tauris* remekét teremtette; Kazinczy csak csodálni tudja és szeretni Homért és isteneit.

És nem csak a művészetben látnak oly tisztán e szemek (*die klaren Griechen-
augen*, mint Heine mondja Göthéről); élet, világ és emberek körül is megörzik azt az éleslátást. »Gróf Dezsőffi Józseffel s 14 esztendős Aurél fiával összeakadók minap Patakon; kiszállánk szekerinkből s én a görögül folyvást olvasó és Homérnak három első könyveit megtanult Aurélnak olvasám fel e sort:

Scythák, hárszerzők, hadrontók, népeket őrzők.

s rápillanték a gyermekekre. Ez Homér!..... kiáltá Aurél s össze csókolám a ráismerésért »Ime tiszta lelkesedésének egy kis idylli példája. Egy évvel később pedig ezt írja Kazinczy a Dessewffy családról:

»Ily háznál nem lehet gyermekeknek nagyokká nem neveltetni. Látnak és hallanak. — Az én szerelmem Aurél«

Magyarország politikai története husz évvel később fényesen igazolta e szerelmet. Pyrkernél való látogatáson ezt írja Kazinczy 1830-ban: »Kanonok *Lonovicsot* itt láttam először. Ez a fiatal és igen szép növésű, arcu, módu kanonok püspök lesz. Szallusztanak sok helyét könyv nélkül tudá.«

Az éles szem egy futó látásra idejekorán ismeré fel a jövődő kalocsai érseket és híres egyházszoneköt.

Hogy tekintete emberek és dolgok körül mily biztos és tiszta volt, elvégre is mi sem bizonyítja inkább, mint hogy ő az agg, virágkorát rég túlélt Kazinczy felismerte és méltányolta a legifjabb nemzedéket, mely élte végén az irodalomban fellépett: Kisfaludy Károlyt, Bajzát, Toldyt, Czuczort és Vörösmartyt; egyikök sem feltétlen követője. Felismerte és bevallja, hogy többet érnek az ő korának embereinél, és védi őket a konzervatív, bár jóval ifjabb Guzmics ellenében.

Korabeli magyar író bizonyára nem volt, ki képzőművészetekben hozzáfogható jártassággal s ízléssel bírt volna.

Csakhogya művészi vonás nála néha a költői érzék zavartalanságának rovására esik. Annyira megszerette és megszokta az antik klasszicizumst, hogy költészetben is bizonyos kizárólagossággal követi az ahhoz közeledő ujkori irányt. Sez elfogulttá teszi azon új hangok ellen, melyekre az ifju nemzedék fakad, a taposatlan nemzeties ösvény ellen, melyet a lángész vakmerősége nyitott. »Minekelőtte *Zalánt* láttam, mint a *Tuniziászt*, azt kérdém magamtól (írja Kazinczy Újhelyről 1827 márc. 16-kán), hogy a *Mythológia* isteneinek híjokat *Vörösmarty* és *Pyrker* mint fogják kipótlani, s így értem, mit akara az elsőbb a maga tűn déreivel. Rosz pótolék; de jobbat *Vörösmarty* nem találhatott s nem lehetett el nélküle. Én azt szerettem volna, hogy *Zalánjában* leltem volna több nyomait *Homérnak*, nevezetesen azokat a *Homérban* oly szép hasonlatokat. Lehet-e nem-

ben szép, a mi nem homéri is; de engem igen gyönyörködtet, midőn a Homér nevében homérit lelek. . . . » Kazinczy, úgy látszik, nem érzi, hogy a mit ő követel, az merő lehetetlenség. Ha Vörösmartyban csak képzelhető is volna a *homéri* (hasonlatokban s istenekben), akkor Vörösmarty nem volna Vörösmarty. Azután lehetetlen fel nem ismerni, hogy Kazinczy, ki a Vörösmartynál sokkal alantabb álló költői tehetségek mai napság már rég feledésbe merült próbálgatásait valódi lelkesedéssel szokta fogadni, oly igen nyugodt hangon bírálgat, midőn e kor legeredetibb, leghatalmasabb költői alkotásáról van szó.

Hiába, korának nyomasztó hatása alatt állott ő is, és bár sokban tudott az uralkodó szellem fölé emelkedni, egészben véve még sem volt az az erős természet, mely a külvilág s énjének harcában a maga egyéniségét tudta volna szabad diadalra juttatni.

Egyéniségének körvonalai bizony nem egy tekintetben szétfolyók, elmosódnak s a kor általános áramlatába vesznek.

A legjellemzőbb e tekintetben az a mondva csinált formális szentimentalizmus, mely e korban kísért és mely, midőn vele e *Levelekben* s írásaiban egy félszázad után találkozunk, annyival boszantóbb, mert még az őszinte, igaz érzések iránt is kételkedővé tesz, s azokat — a kifejezés által — való természetökből kivetkőzteti.

Mennyit nem könyeznek, sohajtanak, imádnak és lelkesednek ezek az emberek! Mily sokszor és hamar osztják a nagy és dicső epithetonjait! Hogy szeretik az érzelmi *poet-t*, az érzelmek kifejezésének színpadi hatását a megindító szavakat és scénákat!

Meglehet, tulzottnak látszand ítélünk és kegyelet nélkül valónak. De állításunk illusztrálására szolgálhatunk néhány példával, mely azonban így kiszakasztva, kevésbé fogja megértetni az olvasóval panaszunk igazságát, mint ha összefüggésben olvassa az egészszel s ez egésznek hangját és légkörét ismeri.

Szemere Pálnak 1831 april 12-kén

Pannonhalmáról kelezve, a Kazinczy pannonhalmi tartózkodását leírva, írja Guzmics:

»Tegnap a mi széphalmi barátunk író, véső és rajzoló volt. Ebéd után fölkerelkedik s egyedül kést véve kezébe akar lefutni kertünkbe. — Magadat nem bocsátalak és Szedert szeretném látni velünk! mondám. — *Szed* maradjon, te jöhetsz. — Lefutánk. Mindjárt a kerti erdő szélében áll egy *Ailantus*; veszi kését és egy G. betűt vés kérégre csoda ügyességgel. — Te, mit csinálsz? kérdém. Csak várj, mond, s közel ott egy más fára B-t. — Ha én úgy tudnék, nevedet én vésném, vésd magad helyettem. Megyünk és vés Sz-et; közel F. K. 1831-et, mindjárt mellette S-A s a kettő között, de csak délután, ismét egy B-et; a két B. titkai közé tartozik.«

»*Crescetis amores!* mondám elkészülve munkámmal.« (Kazinczy Pannonhalmi Utazás.)

A pannonhalmi könyvtárban pedig:

»Ezt írák, míg a bibliothekáros a bibliákat előmbe hordá, egy könyv táblájára: »Emberi nagyság, mi volnál te ész, rény és honszeretet nélkül!« — A szót eljövetelem után megfejtették a könyv tábláján s értették és szerették!«

»..... *Pyrker* szepesi püspök korában a mi Hegyaljánkon járván, megszálla a tolcsvai plébánosnál. Az a maga világtalan és nehezen halló anyját eléje vivé a nagy vendégnek s a poéta püspök, mint egy *Illés* vagy *Elizeus*, nekiment a szerencsétlen asszonynak és megcsókolá homlokát.«

Az olvasó, midőn e költői melegségtől áthatott mozzanatokot olvassa, bizonyára eltekint minden egyéb mellékkörülménytől és csak azon benyomásnak engedi át magát, melyet ez érzelmes helyek olvasása reá teszen. Reám pedig, ki e szép helyekben szentimentalizmust látok, igen hajlandó lehet követ dobni.

Ha ezek az emberek, kik az ily érzelmes jeleneteket és megindító mondásokat annyira szeretik, mindenben, társadalmi életben, tetteikben, karakterükben

mindenhöl következésképpen keresztülvinnék ez idealizmust, hogy ha az önkénytelen ösztönszerű felbuzdulás volna, mely egész életükből, gondolkozásmódjukból szükségkép folyik, a kétkedés és idegenkedés szava valóságos bűn volna; fásultságunk és prózai szárnyaszegettségünk szegényes értelmetlensége.

De ezekben a költői felindulásokban a keresettséget éppen az ellentét tünteti ki, mely köztük s egyéb életmozzanataik közt fennforog. Kazinczy mielőtt valamely lelkesedett és lelkesítő levelével készül fölkeresni valamely ügybarátot, nem mulasztja el gondosan megtudakolni Guzmicstól, vajjon mi az illetőnek hierarkhiai rangja, nehogy a címezés megrovidítése által sértést kövessen.

Széphalomról 1829 szept. 17-kén délebben ezeket írja Kazinczy: »Képzeld egy szerencsétlenségemet. Aurórában vagy Urániában megjelenne egy francia izlésű eprigrammám.

Poéta vagy, s historicus,

Mi vagy nagyobb, biz én nem értem, stb.

s valamely rossz ember elhíttetni igyekezett gróf Teleky Józsefet és Dezsőffy, hogy rájuk van a célja, mert egyik sora ez:

Illustritás d meg nem sértem.

Teleky soha nem ír verset, Dezsőffy soha nem historiát, s az epigrammát 20 esztendő előtt írtam. Lehet-e tehát célzás? — Telekynek mairok; D... nek nem irok.

Hanem hallani kell azt a jajveszékeltést, azokat a panaszokat, melyeket Kazinczy Guzmicshez folytatólag írt leveleiben megereszt. Mily szerencsétlennek érzi magát, hogy netalán el találja veszteni gróf Dezsőffy barátságát és gráciáját. Végre Guzmics közbenjárásával, sok mindenféle oda- és visszairással sikerült e fontos ügyet kigyenliteni.

Ujhely 1830 szept. 30-káról keltezve egy levél valódi tervrajzát hozza a főispáni — *ebédlő asztalnak*; mily sorban foglalt ott helyet a sok mindenféle méltóságos ur, personális, tabulae assessor, főtisztelendő stb. És Kazinczy szíve mily örömmel repes ez ebédlő társaság fényességén. »Te értesz, hogy ezeket nem

hiúságból mondom, hanem hogy tégedet akaralak tenni részesévé öröminnek
Pedig ezek közt az új örömek között legelőbbkelőbb helyet foglalnak el azok a bókók, melyeket »a kir. tábla assessora, mélt. *Szerencsy* ur, ki az ajtóhoz közel az e mellett ült,« Kazinczynak egy transzparentre írt olasz formájú verseire mondott.

De mindez elvégre is sem Kazinczy, sem senki más egyes ellen nem szólhat.

Olyan volt akkor Magyarország; a legjobbak, a költők, tudósok, egyházferfiak és státusemberek s a közönséges megyei kurta nemes egyaránt. Csak egy-egy régi, a világtól elmaradt opponáló kuruc, abból a kihalt fajtából, melynek talán mi látjuk, utolsó mohikánjait s egy-egy ifju lázas agy gyulékony kedéllyel, rejtve táplált kalandos jövő századi ideákkal — ezek tértek ki a főispán és nádori ebédek és méltóságos uraságok entuziazmusa elől.

Kazinczy nem térhetett. Ő neki hódítani kellett a társadalom minden rétegében s az arisztokráciában mindenekelőtt. Azok az emberek, kik letéteményesei voltak a nemzet politikai dignitásának, a nagy vagyonnak, nem csak született törvényhozók, kik trón és nemzet közt közvetítenek, de egyszersmind született kormányzók is, kiknek kezében — a dikasztériumok élén állva — központosult minden adminisztratív hatalom.

És mily távol álltak ezek az emberek szeretetétől, de még képzetétől is a magyar irodalomnak! Mily idegenek voltak saját fényük és történetük földjéhez, és mily ellenségei minden nemzeties szellemi mozgalomnak!

Ezeket ismét visszaédesgetni, érdeket költeni bennük az iránt, minek abszolút érdeke és értéke akkortájt még oly kevésbé volt, ez lehetett a Kazinczy igyekezete, ez volt egyik nagy sikere. Ha tárgyilagos, lélektani szempontból tekintve, az ő egyéni jelleme gyakran törpülni látszik, — és ennek tényét konstatáljuk, — soha nem feledjük azt, hogy az ő egyénisége, élete, munkája, kedélye, öröme és bánata, egy szóval mindene egy felsőbb hatalom szolgálatában állott: a

magyar irodalom, a nemzeti ügy magas-
tos szolgálatában.

Az ember gyöngéi a honfi erényévé
válnak. És sok ily apró gyengét lehetne
Kazinczy életéből, akár csak e Levelek-
ből is kimutatni. De önkénytelen meg-
akasztja tollunkat az érzet, hogy fölötte
kicsinyes igaztalan munkát végeznénk.
Egy nagy ember, egy milliók között ki-
váló individualitás szükségképi fogyatko-
zásait hánytorgatnók, egy oly emberét,
kinek első sorban köszönhetjük, hogy pal-
lérozott, kiképzett nyelven írhatjuk e
sorokat, hogy létezik magyar irodalom és
folyóirat, mely e sorokat napfényre hozza ;
kinek kiváló része van benne, hogy
van magyar olvasóközönség, mely ez
igénytelen sorokat türelmére méltatta.
Örök dicsőség örökzöld cserkoszoruját e
férfinak !

LÁNCZY GYULA.
